

Seppo Aalto Sofia Gustafsson Juha-Matti Granqvist

FÄSTNINGSTADEN

HELSINGFORS OCH SVEABORG 1721–1808

FÄSTNINGSTADEN

Seppo Aalto, Sofia Gustafsson & Juha-Matti Granqvist

FÄSTNINGSTADEN

HELSINGFORS OCH SVEABORG 1721–1808

© Copyright Seppo Aalto, Sofia Gustafsson, Juha-Matti Granqvist & Minerva Kustannus Oy, 2021

www.minervakustannus.fi

Pärbild: Eric Wilhelm Le Moines (1780–1859) akvarell *Vy af Helsingfors jämte Sveaborg*, 1816.
Detalj, beskuren. Finlands Nationalgalleri, Konstmuseet Ateneum. Foto: Hannu Aaltonen,
Finlands Nationalgalleri.

Layout och ombrytning: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-375-235-1

Tryckt i EU. Livonia Print 2021

INNEHÅLL

FÖRORD • 8

1. PÅ BOTTNEN 15

Efter förstörelsen 19 • En ny början, en ny befolkning 22 • Utvecklingen stagnerar 31

2. ÅTERUPPBYGGNADEN AV STADEN 35

Den provisoriska förvaltningen 36 • Abraham Wetter för traditionen vidare 37 • Borgmästaren och landshövdingen råkar i luven på varandra 42 • Köpmännens makt 47 • Den nya staden reser sig på den gamla 51 • Helsingforsborna vädjar om fred 59 • Offentlig byggverksamhet 61

3. DET STORA SÅGKRIGET OCH STRUKTUROMVANDLING INOM EXPORTEN 73

Återflytten till Helsingfors brådskar 78 • Balkhandeln tryggas livhanken 82 • Kronan övervakar, kronan förbjuder 85 • Produktplakatet tar strupgrepp 89 • Helsingforsborna blir Fredrikshamns torpare 91 • Riksdagskamp om Helsingfors ställning 95 • I sågarna döljer sig undergången och framtiden 99 • Slutet för balkhandeln 106 • Fredrikshamn försöker röja Helsingfors ur vägen 109 • För privilegier, mot frihandel 117 • Pyrrhussegern 124

4. KRIG OCH KRIGSHOT 129

Krigsstaden 131 • Det snöpliga kriget och erövringen av Helsingfors 133 • Ett år under ryskt styre 136 • Sågarna brinner, staden sparas 139 • Fredrikshamnsborna i Helsingfors 143 • Det ryska hotet består 146 • Fästningskommissionen i Helsingfors 148

5. I LJUSET AV SVEABORG, I SKUGGAN AV SVEABORG 153

Fästningsbyggarna 155 • Kronan blir fabrikör mot sin vilja 159 • Upphandlingssystemets uppkomst 163 • Hovleverantörerna till fästningsbygget 168 • Officerare och ämbetsmän 170 • Fästningsbygget som kreditgivare 176 • Mat och dryck till soldaterna 179 • Nystaden uppstår ute på Sveaborg 183 • Det spritflödande Sveaborg 187 • Överste, landshövding, generalguvernör, kung 190 • Soldatinkvarteringen 196 • Kronans skjutsar 201 • Nya och gamla bekantskaper 205 • Rättsskipning i militärstaden 208 • Kvinnor och barn i arméns kjolar 211 • Fästningsbygget förvandlar Helsingfors 215

6. SJÖFARTSSTAD I BRYTNINGSTID 219
Helsingforsborna stiger fram ur fredrikshamnsbornas skugga 220 • Fästningsbygget stör utrikeshandeln 225 • Skeppsredare mot sin vilja 232 • Helsingfors blir en importstad 238 • Mot gamla och nya hamnar 240 • En gnutta lyx 244 • Handel med inrikes hamnar 247
7. OSÄKERHETENS ÅR 253
Staden växer, borgerskapet sväller över breddarna 255 • Sjuårskriget tömmer Sveaborg 261 • Förvaltningen reder upp kaoset 264 • Helsingfors bryggerisocietets hybris och fall 266 • Köpmannaeliten undgår konkurs 272 • Sågar och utrikeshandel 273 • Utrikeshandeln under krigsåren 278 • En ny byggnadsperiod, minskande upphandling till fästningen 281 • Nya villkor för handeln på Sveaborg 285 • Den kompletta bilden av befolkningen i Helsingfors 1766 288 • Byggnadsförordningar och rökbastur 293 • Tanken på en stenstad slår rot 298 • Mösspartiets mellanspel 304 • Ehrensverd lämnar fästningsöarna 309
8. MAKTSPELET 313
Landshövding Gyllenborgs utgiftsstat förstärker förvaltningen 314 • Köpmännens maktspel 317 • Nils Burtz och Gammelstadskvarnen 321 • Burtz uppviglar det lägre borgerskapet 324 • Burtz kungsgata 331 • Johan Kuhlberg träder in på scenen 334 • Maktkampen inleds 336 • Smugglaren Gustaf Wetter 342 • Kuhlberg går i Burtz fotspår 345 • Landshövding Boije som fredsmäklare 350 • Gräl om valet 353 • Kuhlbergs svanesång 357 • Kuhlberg träder åt sidan 361
9. GUSTAV III:S HELSINGFORS 363
Helsingfors som upprorsstad 365 • Kommendant Mannerskants byggnadsperiod 370 • Borgarna som fästningens försörjare 373 • Den nya alkoholpolitiken 377 • Farväl till länsstyrelsen 383 • Åderlätning och sjukvård 386 • Kungen i Helsingfors 390
10. DEN NYA BORGARGENERATIONENS ALLT MER OPULENTA LIVSSTIL 393
Tredje generationen storköpmän 395 • Sägarna byter ägare 400 • Bräder, salt och segelduk 401 • Spekulativt skeppsbyggeri 405 • En självförsörjande skeppsbyggnadsstad 412 • Livsmedelshandel och viktualiehandlare 415 • Småborgarna organiserar sig 421 • Brännvinstillverkning blir småborgarnas ansvar 423 • Hantverkarkåren växer 426 • Soldathantverkarna i rådstugurätten 430 • Gårdarna blir utposter för borgarekonomin 434 • Öakta porslin och uppskattat glas 441

11. GUSTAV III:S RYSKA KRIG 447

Sjökriget när Helsingfors 449 • Döden landstiger 452 • Sjukvård och begravningar 455 • Bakslag 458 • Krigsbördan 460 • Kriget upphör, kungen dör 466

12. SAMFÖRSTÅND I SKUGGAN AV DET EUROPEISKA KRIGET 469

Stadsbor 471 • Öbor 472 • Dubbelstaden 475 • Samförstånd mellan soldater och civila 479 • Helsingfors och medelklassens frammarsch 482 • Kaffekannor, fickrovor, porträtt 486 • Böcker och bokbinderi 489 • Bränneriet på Skanslandet 492 • Sveaborgs affärsmannakrets tar form 494 • Johan Österberg, affärsman i fästningsstaden 498 • Sjöfart i revolutionstider 503 • Handelsflottan blir allt större 506 • Krigstida handel 511

13. HELSINGFORS SOMMAREN 1807 517

Sveaborg som turistmål 518 • Den skrinlagda drömmen om en fästningsstad 520 • Livet i de fyra stadsdelarna 524 • I hamnen 527 • Vid Stadsviken 531 • I kronans byggnader 532 • I prostgården 533 • På Skolbacken 536 • På Rådhusorget 538 • I kyrkan och på kyrkogården 540 • I Sederholmska huset 544 • Köpmännen 547 • På visit hos familjen Enning 551 • Kärret, Gloet och Skatudden 555 • Ämbetsmännens boningar 561 • Stadens donationsjord 564 • På industriområdena 568 • På Sveaborg 573

EPILOG: SLUTET PÅ SVENSKA TIDEN 579

En fredlig ockupation 581 • Sveaborgs kapitulation 584 • Svenskarna tar farväl 588

FOTNOTER 590

KÄLLOR OCH LITTERATUR 608

Arkivkällor 608
Tryckta källor 609
Digitala källor 609
Litteratur 610

BILDKÄLLOR 620

I VERKET OMNÄMNDA KONSTNÄRER 623

PERSONREGISTER 625

ORTREGISTER 648

FÖRORD

Sommaren 1816 klev konstnären Erik Wilhelm Le Moine upp på Ulrikasborgsberget i Helsingfors.

Sju år tidigare hade Finland lösgjorts från det svenska riket och det nya storfurstendömet Finland hade fötts. Fyra år tidigare hade Helsingfors upphöjts till storfurstendömets huvudstad. Ombyggnaden planerades för fullt. Den gamla, tättbebyggda trästaden skulle försvinna och ge plats för en ny, representativ huvudstad med stor öppna ytor.

Hittills hade Helsingfors inte intresserat konstnärer som motiv. Det finns gott om målningar och teckningar bevarade från sjöfästningen Sveaborg utanför staden. Från Helsingfors däremot återstår bara en enda bild från tiden innan staden blev huvudstad, Louis Belangers etsning från 1798 (se s. 569). Även i den bilden fokuserade konstnären på förgrunden, där man kan se fiskare och byggarbete på brännvinsbränneriet, medan staden skymtar mer skissartat i bakgrunden.

Sedan Helsingfors hade blivit huvudstad började stadens vyer redan intressera konstnärer. De bästa arbetena utfördes av Erik Wilhelm Le Moine (1780–1859), en rikssvensk konstnär som hade bosatt sig i Åbo. Panoramat från Ulrikasborgsberget, som Le Moine målade sommaren 1816, förevigade i sista stund en detaljerad bild av det gamla Helsingfors för eftervärlden innan den försvann.

I Le Moines målning kan man redan se glimtar av förändringen. I stället för Stadsvikens sjöbodrar och strömmingsbryggor har ett nytt salutorg anlagts och förmögna borgare har låtit uppföra nya stenhus. Nya gatusträckningar har röjts och i Esplanadparken har de första träden blivit planterade. Trots detta

ser det gamla Helsingfors till stora delar ut som tidigare. Över taken i den låga trästaden höjer sig Ulrika Eleonora-kyrkans torn och klockstapel. Till vänster tränger den dygiga Gloviken långt in i staden, till höger ser vi fattigt folks ruckel, armékaserner och magasin på Skatuddens klippor. I förgrunden ligger en förfallen stenruin, ett minne av den ofullbordade Ulrikasborgs fästning och planerna på att befästa staden Helsingfors, men som inte slutfördes.

Nästan allt som syns i målningen försvann inom loppet av några decennier. Längst höll fattigt folks anspråkslösa trähus stånd mot rivningsivern. De låg dolda på bakgårdarna i den nya stenstaden ända in på 1900-talet.

* * *

Konstnärer började alltså intressera sig för Helsingfors först när staden blev huvudstad. En liknande synvillan kan drabba även sentida betraktare. Att se tiden efter 1812 när Helsingfors hade blivit huvudstad som en så stor omvälvning att stadens historia i det ögonblicket blev ett slags nystart, kan gå förvillande lätt. Som om den föregående perioden hade varit endast oväsentlig förhistoria. Men 1812 var ingen nollpunkt i Helsingfors historia. Staden hade aldrig blivit huvudstad utan de förändringar som ägde rum under det föregående seklet.

Det tidiga 1700-talet såg inte särskilt lovande ut för Helsingfors. Nu inleddes återhämtningsprocessen efter det stora nordiska kriget (1700–1721). En stad i ruiner med nedbrända hus och invånare som hade flytt. Återuppbyggnaden tog tid och framskred mödosamt. Ännu i mitten av 1700-talet hade Helsingfors färre invånare än före kriget och många tomter var övervuxna med ogräs. Borgare som försökte återuppta sina gamla näringar fick inse att tiderna hade förändrats. På 1730-talet fick Helsingfors traditionella balkhandel ge vika för modern sågindustri. Sågarna kontrollerades av förmögna och driftiga storborgare från Fredrikshamn och helsingforsborna saknade medel för att kunna konkurrera med dem.

För Helsingfors vände lyckan den 9 november 1747 när kung Fredrik I undertecknade en plan för att befästa Finland mot Ryssland. Hörnstenen i planen var Sveaborg, en *place d'armes*, en stor centralfästning och flottbas som skulle skydda staden. Med en underskrift blev Helsingfors den största byggarbetsplatsen i svenska rikets historia. Under de mest intensiva somrarna på 1750-talet fanns det femtusén arbetare på Sveaborgs fästningsbygge, tre gånger fler än invånarna i själva staden.

(Följande uppslag)
Eric Wilhelm Le Moines akvarell *Vy af Helsingfors jämte Sveaborg*, 1816 (verket beskuret).

Helsingfors blev en militärstad och stadsbornas vardag präglades av militärens närvaro. Fästningen förde både gott och ont med sig, som till exempel nya invånare, åligganden och skyldigheter, administrativt kaos och politiska tvister, social oro och lönnkrogar. Den förde också med sig en tyfusedemi som dödade en tiondel av stadens invånare. Men framför allt förde den med sig pengar, som det tidigare hade varit så ont om i staden.

Borgarna i Helsingfors sålde byggmaterial, livsmedel och alkohol till dem som byggde fästningen. De investerade pengarna i sin affärsverksamhet. De tog över sågindustrin och slog sig på professionell skeppsbyggnation för att kunna få ut sina produkter i världen. Man började frakta bräder från sågar från trakterna kring Helsingfors till Medelhavet på egna fregatter. Förutom det livsviktiga saltet hämtade fartygen också lyxvaror som returlast, något som stadens växande och allt med välbärgade elit suktade efter.

Fästningsbygget och den egna långdistanssjöfarten ledde till att maktkampen mellan de europeiska stormakterna i allt högre grad kom att beröra även helsingforsborna. På Östersjön innebar 1700-talet att Sverige försvagades medan Ryssland växte sig allt starkare, två gånger under seklets lopp försköts den finska östgränsen närmare Helsingfors. I den här utvecklingen spelade Sveaborg en betydelsefull roll. Fartyg från Helsingfors, som för första gången seglade ute på världshaven, fick uppleva det hårda trycket från sjökrig och kapare. När revolutionskrigen inleddes i Europa på 1790-talet förvandlades Helsingfors såväl ekonomiskt som politiskt till en spelbricka för kejsarna Napoleon och Alexander.

För städerna var senare hälften av 1700-talet en tid för demografisk och ekonomisk tillväxt. Men Helsingfors Sveaborgsbaserade tillväxt var så snabb att den slog alla rekord. I början av 1800-talet bildade Helsingfors och Sveaborg ett slags gemensam handels- och fästningsstad med en befolkning på närmare niotusen personer. De lokala handelsmännen ägde en av svenska rikets största utrikeshandelsflottor. I kampen om vilken av Finlands städer som skulle vara den ledande handelsstaden, knappade Helsingfors redan in på Åbo. Det var en imponerande bedrift för en stad som bara åttio år tidigare hade rest sig ur ruinerna.

Även om Helsingfors inte hade vuxit på samma sätt utan Sveaborg, så var staden ändå inte helt beroende av fästningen. Efter de intensiva åren på 1750-talet avstannade befästningsarbetena gradvis ända tills de upphörde helt 1791. Samtidigt blev borgarna mindre beroende av Sveaborg och dess

penningströmmar. I staden fanns det i början av 1800-talet ett välbärgat borgerskap vars affärsverksamhet var oberoende av fästningen. För borgarna i Helsingfors var Sveaborg en bärraket som hjälpte dem att vinna framgång, men när de väl kommit tillräckligt högt kunde de frigöra sig.

När kejsaren Alexander I 1812 upphöjde Helsingfors till huvudstad i Finland konstaterade han att staden var stor, välbärgad och militärt säkert samt hade en utmärkt hamn. Helsingfors hade sedan länge varit känd för sin goda hamn, men i övrigt var de positiva attributen kejsaren nämnde Sveaborgs förtjänst. Tack vare Sveaborg hade Helsingfors blivit en stad som passade till huvudstad.

* * *

Helsingfors stads historiekommitté beslöt 2004 på initiativ av sin ordförande, professor Matti Klinge, att låta skriva stadens äldre historia på nytt. Den äldre serien utkom för över femtio år sedan och sedan dess har en hel del ny forskning publicerats. Syftet var också att förmedla en bredare vision, ge en djupare förståelse för det förflutna och förbättra läsbarheten samt placera in Helsingfors i en internationell kontext.

Serien omfattar följande verk: professor Matti Klinges *Huvudstaden* (2012), som behandlar Helsingfors första decennier som Finlands huvudstad (1808–1863) och docent Seppo Aaltos *Krigsstaden* (2013) och *Kronostaden* (2016), där Gammelstadens och Estnäskatans Helsingfors beskrivs fram till 1721. *Fästningsstaden*, som omspannar perioden 1721–1808, utgör en direkt fortsättning på Aaltos tidigare verk.

Seppo Aalto har skrivit kapitlen 1–3 som behandlar tiden före Sveaborgs grundläggande. Där granskar han på vilket sätt sågindustrin och den tidiga kapitalismens genombrott har påverkat utvecklingen i Helsingfors genom att tillämpa professor Markku Kuismas stadshistoriska forskning. Kapitlen 5–14 behandlar Sveaborgs byggnadsperiod och är skrivna av FD Sofia Gustafsson och FD Juha-Matti Granqvist i samarbete, där det bärande temat handlar om hur Helsingfors förvandlades till en stor militärstad och hur stadens näringsliv diversifierades med hjälp av det kapital som Sveaborg hämtade in. Kapitel 4 har alla tre författarna skrivit tillsammans.

I källorna från 1700-talet om Helsingfors historia som är tillgängliga idag saknas många intressanta ämnen. Även om källsituationen är bättre än visavi

tidigare sekler har mycket ändå blivit förstört. Eldsvådan som 1808 ödelade en tredjedel av Helsingfors förstörde även hela lands- och sjötullens arkiv samt mycket av stadsförsamlingens arkiv. Det var bara en lycklig slump som räddade stadsförvaltningens arkiv som bara fyra år tidigare hade flyttats till det nya rådhuset i andra änden av staden. Sveaborgs kyrkoarkiv, en oersättlig källa till information om fästningens invånare, förstördes i bombardemanget av Sveaborg 1855.

Tyngdpunkten i verket ligger på ekonomi och politik. Författarna kartlägger Helsingfors position inom internationella handelsnätverk samt redogör för det interna maktförhållandet inom borgerskapet och borgarnas relation till kronan. I centrum för studien står stadens borgerskap och deras metoder för att anpassa sig till förändringen: först till omvandlingar i näringslivet och den tidiga kapitalismens genombrott, sedan till att Helsingfors förvandlades till en europeisk fästningsstad.

Arbetet leddes av Helsingfors stads historiekommitté, först med professor Matti Klinge som ordförande och sedan under professor Laura Kolbes ordförandeskap. Författarna vill rikta ett varmt tack till kommittén samt alla dess tidigare och nuvarande medlemmar. Ett särskilt tack går till kommitténs sekreterare, specialforskarna Carl-Magnus Roos och Ida Suolahti vid stadsarkivet, som varit ett troget stöd i skriv- och redigeringsarbetet. Ett stort tack går även till professor Markku Kuisma och docent Panu Pulma, båda utsedda av kommittén för att som sakkunniga utvärdera manuskriptet. I slutskedet bidrog redaktör Tuomas Seppä med värdefull hjälp när tre författares texter skulle bearbetas till en smidig och sammanhängande helhet. Han har även utarbetat bokens register.

Fästningen Sveaborgs byggnadsperiod var ett banbrytande skede i Helsingfors historia. Ett skede som erbjuder många referenspunkter till dagens stad. I många avseenden påminde 1700-talets Helsingfors förbluffande mycket om nutiden. Staden kämpade med ekonomisk tillväxt, populism och sjukdoms-epidemier.

1. PÅ BOTTNEN

Fredsfördraget som Sverige och Ryssland undertecknade i Nystad den 30 augusti 1721 satte punkt för ett krigshelvete som hade fortgått i mer än 21 år. Det stora nordiska kriget hade förorsakat stora materiella skador och ousägligt mänskligt lidande. Den svenska armén hade förlorat 200 000 soldater, varav 157 000 var svenskar och 43 000 finnar. Under ockupationen omkom dessutom 11 000 civila i Finland. För rikets östra del innebar förlusten av 54 000 personer ett hårt slag i proportion till invånarantalet. Vid den här tiden hade Finland en befolkning på cirka 400 000 personer. På myntet som slogs till minne av freden i Nystad präglades de hoppfulla orden: *Ferrum splendet arando* (Må järnet glänsa som plogbill).¹

Sverige hade lidit ett förkrossande nederlag. Med vapenmakt hade landet blivit en stormakt på 1600-talet. Men vad kriget en gång gav tog det tillbaka sjuttio år senare. Det försvagade och territoriellt stympade kungadömet kunde inte längre anses vara en stormakt. Men Sverige var fortfarande en lämplig bundsförvant för de europeiska stormakterna när de genom diplomati och krig försökte lösa sina inbördes konflikter och kämpade om världsherraväldet. Den nya maktfaktorn i Europa blev Ryssland, som efter att ha erövrat Baltikum och de inre delarna av Finska viken satte punkt för det svenska herraväldet över Östersjön.

Efter Karl XII:s död (1718) sökte man i Stockholms styrande kretsar febrilt efter orsaker och skyldiga till den militära katastrofen. Blickarna vändes mot den avlidne enväldshärskaren som tystat ner alla som talat för fred och alltjämt fortsatt kriget vid avgrundens rand. Roten till det onda, enväldet, måste elimineras och det politiska system som möjliggjort enväldet måste begravas djupt i det förflutna.

Genom 1720 års regeringsform och 1723 års riksdagsordning överfördes all makt till ständerna, som skulle församlas till riksdag vart tredje år eller oftare vid behov. Riket styrdes i praktiken av riksrådet, som utnämndes av riksdagen. Kungen berövades maktens harnesk och iklädde i stället ceremonimästarens dräkt. Regenten var formellt ordförande i riksrådet, men enligt den nya regeringsformen borde han ”styra sitt rike i enlighet med riksrådets råd, inte utan dessa, än mindre i strid mot dessa”. Formellt fattade dock rådet alla sina beslut i Kungligt Majestäts namn.

Kungamaktens förnedringstillstånd förvärrades ytterligare i och med att Sveriges nyutsedde härskare prins Fredrik I av Hessen, gift med Karl XII:s syster Ulrika Eleonora, överlät mer makt till ständerna och riksdagen än vad regeringsformen förutsatte. I fråga om vem som utövade den högsta makten

(Föregående sida) Svensk karta över den befästning som ryssarna under ockupationen uppförde på Helsingfors stadsområde samt omkringliggande byggnader.

1721 års fredsavtal undertecknas i Nystad. Det palatsliknande utrymmet är en försköning, eftersom Nystad var en anspråkslös trästad. Kopparstick av Peter Schenk den yngre.

gick man i Sverige från den ena ytterligheten till den andra. Konspirationer till förmån för det gamla systemet ville man omgående fördriva ur sinnet på såväl hög som låg: till exempel i frihetstidens nya formulär för borgareden lovade nya borgare beivra enväldets återinförande.²

Men den stora omdaning omfattade inte förvaltningsmaskineriet, den svenska stormaktens ryggrad och maktcentrum. Ämbetsmännen, allt från den lägste till den högste, fortsatte sin byråkratiska verksamhet på samma sätt som under forna decennier. Inom förvaltningen skedde inga väsentliga förändringar, varken inom centraladministrationens kollegier eller inom läns- och lokalförvaltningen. Kronans undersåtar märkte snart att de strikta bestämmelserna inte alls försvunnit, för att ärenden skulle framskrida smidigt förutsattes fortfarande goda kontakter till ämbetsmannakåren, erläggande av mutor för att få myndigheternas vakande ögon att titta bort eller skickligt kringgående av lagen. Överlägsna och högdragna fogdar, skrivare och officerare kommenderade fortfarande landsbygdens allmoge och städernas borgare med hårda ord och de var beredda att kväsa uppstudsighet på hävdvunnet sätt, i värsta fall med våld.

Fredrik I, konung av Sverige, och drottning Ulrika Eleonora. Ulrika Eleonora utsågs till svensk regent efter att hennes bror Karl XII avlidit. Hon avstod från kronan efter sitt giftermål med Fredrik. Kyrkan som byggdes i Helsingfors uppkallades efter drottningen. Porträttet av Fredrik I och Ulrika Eleonora är målat av Georg Engelhardt Schröder 1733.

I grunden hade enväldet handlat om ämbetsmannakårens maktutövning. Det samma gällde för frihetstiden som inleddes på 1720-talet och kom att vara i fem decennier. Trots namnet motsvarade perioden inte senare århundradens västerländska demokrati och individuella frihet. Statsapparaten utfärdade den ena strikta regeln och bestämmelsen efter den andra och eftersträvade i ännu högre grad än förut att reglera folkets liv och leverne. Frihetstiden innebar främst ständernas frihet från enväldet. Ämbetsmännen var viktiga vägvisare för förändringen och de tryggade sin egen ställning när det gamla systemet gav rum för ett nytt.³

Efter förstörelsen

I maj 1713 intog ryssarna Helsingfors, de hade tvingats retirera men anföll på nytt och i juli ockuperades staden för åtta år framöver. De erövrade en förkolnad ruinhög, eftersom de retirerande svenskarna hade satt eld på Helsingfors. Avsikten var att förhindra ryssarna från att använda staden som militärt underhållscentrum och förstöra livsmedel som förvarades i magasin på Skatudden. Förstörelsen var i det närmaste total, de enda byggnader som klarade sig undan lågorna var några ruckel i stadens utkanter, inne i stadskärnan var det bara klockstapelns stenfoot uppe på en hög kulle och den döda storköpmannen Torsten Burgmans stenhus som inte brann ner.

Panikslagna helsingforsbor flydde från sin hemstad i maj 1713. Deras egendom blev lågornas rov, det var ytterst få borgare som hann evakuera handelsvaror, värdeföremål och lösöre ut på landsbygden eller över till Sverige. Ingen stadsbo som klarat sig undan striderna och de påföljande förföljelserna valde att bo kvar i Helsingfors, omgiven av ruiner och fiender, inte heller inflyttade några nya finländska borgare under ockupationstiden.⁴

De första helsingforsborna återvände till sina hemtrakter hösten 1721. Bland de mer namnkunniga av dem som skyndade sig tillbaka från Sverige finner vi rådmannen och köpmannen Lars Forssteen, köpmannen Hans Sund, köpmannen Thomas Uhrväder och postmästaren Benjamin Jabel. Även sjötullsförvaltaren Petter Wetter, som också ägde flera gårdar, återvände till sin tidigare tjänsteort. I slutet av november beboddes staden förutom av dessa herrar även av sju helt vanliga borgare. Vid en raskt arrangerad allmän rådstuga anhöll två köpmän och fyra hantverkare som återvänt från fångenskap i Ryssland om burskap. Men alla nykomlingar hade inte flytt från Helsingfors under stora ofreden, Otto Magnus Baumgarten från Hamburg var en av dem som 1721 erlade borgarpenning för att få sälla sig till borgerskapet.

Stadsadministrationen återupprättades av Petter Stierncrantz, som 1719 blivit utnämnd till landshövding i Nyland och Tavastehus län. Han avseglade från Stockholm mot Helsingfors den 18 oktober. Färden över det höststormiga havet tog lång tid, men till sist anlände Stierncrantz ”med den Högstes bistånd” till Helsingfors den 11 november 1721.⁵

En ännu djärvare seglats till Helsingfors utfördes med skeppet *Foenix*, ägt av den avlidna storköpmannen Torsten Burgmans son Carl, fartyget lossade salt den 6 december. Skeppet hade hunnit i hamn i sista stund innan isen hade

lagt sig. Vågspelet lönade sig för ägarna till lasten, Thomas Uhrväder och Hans Sund, som redan vintern 1722 kunde få igång sin handel med landsbygden tack vare saltet som bönderna behövde.⁶

De återvändande flyktingarna kom inte till en öde ruinstad. I Helsingfors hade ryssarna anlagt en militärbas och ett militärt underhållscentrum, trots att det var andra makthavare fungerade de traditionella militära kärnfunktionerna. På platsen där staden hade legat garderade sig ryssarna inför ett eventuellt överraskningsanfall genom att uppföra en befästning med sex bastioner och torvtäckta jordvallar omgiven av diken och risknippen. Befästningen kunde med sin eldkraft behärska både Hamnviken och Stadsviken. För garnisonstruppernas behov hade ryssarna uppfört fem kasernområden i stadens utkanter, där det fanns 35 officerskaserner och 84 manskapskaserner. Armén hade även 33 stugor och uthus. Dessutom hade ryssarna ute på landsbygden rivit hus på gårdar och bondehemman och sedan återuppfört husen i Helsingfors som bostäder för prominenta personer.⁷

Ansvaret för underhållet av de ryska trupperna ålåg handelsmän som inflyttat från Viborg, Reval och S:t Petersburg. Köpmännen hade 61 boningshus och 59 uthus som fungerade som förråd i Helsingfors. Marketentarna hade koncentrerat sin verksamhet till Fiskarebacken på sydvästra Skatudden. I två rader på vardera sidan om vägen låg 105 byggnader, varav 40 var handelsbodas och 25 slakthus. Helsingforsborna kallade området för Ryska narinken (sve. salutorget).⁸

De flesta byggnaderna var uppförda för tillfälligt bruk. Men hus och kaserner som hade uppförts i all hast kunde rentav i årtal fungera som hyfsade tillfälliga bostäder. Det här var en grundförutsättning för att de första krigsflyktingarna från Helsingfors skulle kunna återvända till staden senhösten 1721 trots att vintern redan stod för dörren. För borgare som tills vidare valt att stanna kvar i Sverige, men ändå övervägde att återvända, gjorde husen det lättare att fatta beslutet. Tröskeln för att återvända till Helsingfors sänktes när folk genast kunde få tak över huvudet alldeles gratis. Bostadsmöjligheterna lockade också nya invånare till staden, under den efterkrigstida nöden erbjöd återuppbyggnaden, stimulerad med skattelättnader, en möjlighet till ett tryggare liv.⁹

Välbärgade köpmän som anlände under den första flyttvägen lade raskt beslag på hus som var i gott skick och låg på de bästa platserna. Rådsmannen och viceborgmästaren Lars Forssteen bodde vid den forna Stora gatan, nära Skeppsbron, i en byggnad som låg på avlidna köpman Hans Pettersson Burgmans tomt. På den plats där vinkällaren Stadskällaren med grannhus en gång legat hade ryssarna i stället uppfört en klunga byggnader. I dem slog sig köpmännen Otto Magnus